

ARTICULATIETHERAPIE EN FONOLOGISCHE THERAPIE: PRAKTIJKERVARINGEN

I. Herreman

Vanuit de overtuiging dat het uitwisselen van knowhow binnen onze beroepsgroep heel belangrijk is, gingen we in op de vraag om iets over onze ervaringen met articulatieonderzoek en –therapie te schrijven.

De tekst werd geschreven vanuit een persoonlijke visie die gebaseerd is op 20 jaar werkervaring, voornamelijk in de kleuterwerking van het Revalidatiecentrum Beveren.

INLEIDING

In deze tekst worden oplossingen aangereikt voor het probleem dat er in de praktijk zeer weinig tijd is om de specifieke voorbereiding te doen die een goede articulatietherapie vraagt.

Ervaringen op vlak van articulatieonderzoek worden doorgegeven. Het idee om multifunctionele spellen te verzamelen wordt uitgewerkt. Deze spellen kunnen naast articulatietherapie voor diverse andere logopedische doelstellingen worden gebruikt. Ze werden achteraan opgenomen.

Daar het opstellen van mogelijke oefengangen en het uitwerken van materiaal voor articulatietherapie ook een oplossing zou zijn maar veel werk vraagt, wordt gepleit om meer samen te werken en ervaringen uit te wisselen.

Verder worden de voorwaarden waaraan articulatietherapie best voldoet, een belangrijke doelstelling en de mogelijke oefenvormen geschetst. Tenslotte wordt er dieper ingegaan op de link tussen articulatietherapie en stotteren.

WEINIG VOORBEREIDINGSTIJD

Bij iedere therapie worden we geconfronteerd met het feit dat we door het drukke uurrooster de therapie veel te weinig of vaak niet hebben kunnen voorbereiden. Gelukkig hebben we door de jaren heen materiaal verzameld en ontwikkeld waar we dan dankbaar gebruik van kunnen maken. Natuurlijk steunen we ook op onze ervaring. De weinige therapievrije uren gaan prioritair naar verslagen. Teamwerking is zeer boeiend en verrijkend, maar

naar evaluatieteams gaat ook veel tijd. Sommige collega's kunnen dit thuis opvangen, maar afhankelijk van de leeftijdsfase van de eigen kinderen en de huishoudelijke taken is dit ook niet altijd mogelijk. Al jaren zoeken we oplossingen voor dit probleem.

GOED ARTICULATIEONDERZOEK BASIS VOOR GOEDE ARTICULATIETHERAPIE

Zeer belangrijk vinden we om in de beginfase een goed beeld te krijgen van de articulatiemogelijkheden en de verstaanbaarheid van de patiënt(e). Hiervoor is naast de afname van een goed articulatieonderzoek een uitgebreide observatie van de spontane spraak aangewezen. Op basis hiervan wordt een therapieplan en therapievoorstel opgesteld.

De laatste jaren zijn er naast het UAO en AAO een aantal nieuwe articulatieonderzoeken of -proeven opgedoken: het screeningsinstrument ASIA voor 5-jarigen (Stes, 1992), het A.O. (Speech Vision, 2000), het articulatieonderzoek van Logo-Art (Baarda, 2001), de Metaphonbox (Leijdekker, 2002) en recent het AFPO (Elen, 2005). In het algemeen is het goed dat we gebruik kunnen maken van deze onderzoeken om onze observaties te objectiveren, ondanks een aantal kleine opmerkingen die we op al deze onderzoeken hebben.

We nemen zelf naast observaties van de spontane spraak zowel het A.O. als de screening van de Metaphonbox af. Indien nodig, volgt dan het processpecifiek onderzoek van de Metaphonbox. Het

A.O. nemen we af in een halfuur aan de hand van de testmappen. Nadien kan dit vrij snel met de computer worden verwerkt. Op het einde kan ook een besluit van het onderzoek worden ingegeven. Als er geen opvallende klinkerfouten voorkomen, wordt dit testgedeelte niet apart afgenomen en kunnen al deze items onmiddellijk als correct worden beschouwd. Dit onderzoek geeft een kwantitatieve uitslag en een score die je naar standaarddeviatieafwijking kan omzetten. De genormeerde score 2,344, met de interpretatie ‘zeer zwak’ komt bijvoorbeeld overeen met meer dan 2 standaarddeviaties afwijking.

Hiernaast wordt de screening van de Metaphonbox afgenomen. Het screeningsonderzoek, met de 42 items, dat je eerst dient af te nemen, is duidelijk opgesteld. Je hoeft je per item maar op één foneem te concentreren, zoals bij een klassiek articulatieonderzoek. Het zeer overzichtelijke scoreblad helpt ook een logopedist(e) die nog maar weinig ervaring heeft met de analyse van dergelijke fonologische onderzoeken. Op de achterzijde van het scoringsblad staat een zeer interessante tabel (tabel 1) met Nederlandse normen van Beers voor de normale ontwikkeling van de fonologische vereenvoudigingsprocessen. De Metaphonbox schrijft voor dat

men enkel op een proces dient te werken als het 50% of meer voorkomt en als dat niet meer normaal is voor die leeftijd (Leijdekker, 2002).

Het recent door VVL uitgegeven Antwerps Fonologisch Processen Onderzoek (AFPO) biedt ons de eerste zeer waardevolle Vlaamse normering voor fonologische processen (Elen, 2006). De afname en interpretatie van dit onderzoek vereist ervaring en kennis met fonologische processen, onder andere doordat men per item op al de fonemen moet letten. Het AFPO is veel uitgebreider dan de Metaphonbox. Het is erg aangewezen om video-of cassetteopname te gebruiken bij dit onderzoek, zeker om sommige zaken nadien verder te analyseren.

We vinden het belangrijk om bij de interpretatie van resultaten van een articulatieonderzoek steeds rekening te houden dat de testing op woordniveau gebeurde. Vaak stellen we vast dat kinderen op woordniveau veel beter presteren dan in spontane spraak. Daarom is het aangewezen om de observatiegegevens van de spontane spraak zeker ook te vermelden. Belangrijk is om in een onderzoeksverslag de verstaanbaarheid van de patiënt(e) te evalueren. Zo kan bijvoorbeeld het gelijktijdig voorko-

Het voorkomen en verdwijnen van normale vereenvoudigingsprocessen bij zich normaal ontwikkelende kinderen. Processen die normaliter in die periode voorkomen zijn vetgedrukt, processen die weinig voorkomen zijn normaal gedrukt. Een streepje (-) betekent dat de vereenvoudiging is verdwenen				
1;3-1;11 jaar	2;0-2;5 jaar	2;6-2;11 jaar	3;0-3;6 jaar	3;6-4;0 jaar
vocalisatie	vocalisatie	vocalisatie	vocalisatie	vocalisatie
reduplicatie	reduplicatie	reduplicatie	-	-
voicing	voicing	voicing	-	-
assimilatie	assimilatie	assimilatie	-	-
deletie onbeklemtoonde syllabe	deletie onbeklemtoonde syllabe	deletie onbeklemtoonde syllabe	deletie onbeklemtoonde syllabe	-
finale cons. deletie	finale cons. deletie	finale cons. deletie	finale cons. deletie	finale cons. deletie
stopping	stopping	stopping	stopping	-
fronting	fronting	fronting	fronting	-
clusterreductie	clusterreductie	clusterreductie	clusterreductie	clusterreductie
devoicing	devoicing	devoicing	devoicing	devoicing
gliding	gliding	gliding	gliding	gliding

Tabel 1: Fonologische vereenvoudigingsprocessen van Nederlandse kinderen (Leijdekker, 2002).

Om de therapievolgorde te bepalen, baseren we ons op deze gegevens, aangevuld met de kennis over de verwervingsvolgorde van de specifieke spraakklanken en hun verbindingen bij Vlaamse kinderen uit onderzoek van Stes en Elen van 1991 (tabel 2) (Stes, 1997).

Gekend door 75% van de kinderen op	Gekend door 90% van de kinderen op	Spraakklank/combinatie
3 jaar	3 jaar	[o], [e], [i], [ɔ], [œ], [ɔ], [a], [e], [i], [o], [y], [u], [ø], [u], [o], [e], [ɔ], [ɑ], [œ], [ɛ], [f-], [-f-], [-f], [-y-], [-j-], [-k-], [-k-], [-k], [-m-], [-m-], [-m], [-p-], [-p-], [-p], [-v-], [-w-], [-w-], [-w], [-ŋ-], [-ŋ-], [-p], [-ç-], [-ç], [-ŋk], [i], [a], [b-], [-b-], [y-], [h-], [-j-], [-t], [-v-], [-mp], [n-], [-n-], [-n], [tw-], [d-], [l-], [-l-], [-l], [k-], [-k-],
4 jaar	4 jaar	[-h-], [-f-], [-ʒ-], [kw-], [f-], [ʒ-], [kl-], [kn-], [-d-], [ç-], [bl-], [fl-], [-ft], [pl-], [-pt], [dw-], [yl-], [vl-], [-çt],
5 jaar	5 jaar	[-nt],
	7 jaar	[r-], [-r-], [c-], [br-], [fj-], [fr], [kr-], [pr-], [vr-], [yr-], [-kt], [-lt], [-mt], [-r],
6 jaar	6 jaar	[yn-],
	8 jaar	[dr-], [fn-], [-wr-], [-ŋt],
	9 jaar	[-ks], [sç], [tr-], [zw-],
	10 jaar	[j], [-rt],
	>10 jaar	[-lç], [sl-], [st-], [-lpt],
7 jaar	7 jaar	[-mf],
	9 jaar	[z-], [-z-], [pn-], [sk-], [-lçt],
	10 jaar	[s-], [sm-], [-rçt],
	>10 jaar	[-lf], [-lp], [-rf], [-rk], [-rm], [-rp], [-lkt], [-rkt], [-rmt], [-rpt], [-sçr],
8 jaar	9 jaar	[-s], [-çs],
	10 jaar	[sp-], [sw-], [-ws],
	>10 jaar	[-rç], [-ts], [-lft],
9 jaar	9 jaar	[-s-], [sn-],
	10 jaar	[-fs], [-ls], [-ms], [sf-], [-ŋs], [-fst], [-kst], [-lts], [-nst], [-nts], [spr-], [str-], [-ŋks], [-lk], [-ns], [-ps], [-rn], [-rs], [-lks], [-lms], [-lmt], [-mst], [-pst], [-rft], [-rks], [-rps], [-rst], [-rts], [spl-], [-tst], [-ŋst], [-wst], [-çst],
10 jaar	>10 jaar	[-lm], [-lps], [-lst], [-rnt], [-rçs], [-spt],
>10 jaar	>10 jaar	[-çts],

Tabel 2: Ontwikkeling van specifieke spraakklanken en hun verbindingen bij Vlaamse kinderen (Stes, 1997).

men van rotacisme en sigmatismus interdentalis een lage score geven op een articulatietest maar toch een vrij goed verstaanbare spraak geven.

MULTIFUNCTIONELE SPELLEN VERZAMELEN

Wij ervaren het als een gedeeltelijke oplossing van weinig voorbereidingstijd om materialen en spellen te verzamelen die men voor verschillende therapieën kan gebruiken. Deze spellen moeten dus zeker herbruikbaar en stevig zijn. Ze moeten de kinderen aanspreken, waardoor ze gemotiveerd spelenderwijs meewerken. Te volumineuze spellen zijn niet handig om weg te bergen. Veel variatie is wenselijk. Deze spellen noemen we ‘multifunctionele spellen’ omdat ze voor verschillende logopedische doelstellingen kunnen worden gebruikt. Bij al deze spellen kunnen we oefenkaartjes met afbeeldingen of woorden gebruiken.

We hebben ze in drie groepen onderverdeeld:

- Klassieke spellen
- Ganzenbord-en dobbelsteenspellen
- Verstop-en uittoverspellen

Op het einde van deze tekst wordt de uitgebreide lijst van deze spellen opgenomen. Het is naar onze mening een aanrader om dergelijke spellen in deze ‘categorieën’ te verzamelen.

We vinden het een meerwaarde voor de therapie als men veel spel materiaal ter beschikking heeft. Zo kan dit naar huis worden meegegeven wat de transfer bevordert.

OEFENGANG VOOR FONOLOGISCHE PROCESSEN

Volgens Leijdekker zijn 85 % van de articulatiestoornissen fonologisch van aard (Leijdekker, 2005). Al jaren waren we op zoek naar een geschikte therapievorm voor kinderen met fonologische problemen. We vinden dat de door Leijdekker vertaalde Metaphontherapie voorziet in een goede oefengang. De vele positieve punten die aan de Metaphontherapie verbonden zijn, zullen achtereenvolgens worden besproken.

De werkvorm die Metaphon voorstelt, biedt een zeer duidelijke en goede structuur om de therapie op te bouwen. Men vertrekt steeds van wat het kind kan. Zo hoeft het kind in de eerste fase zelf niets te

produceren. Al de kleine stapjes in de goede richting worden aangemoedigd en bekrachtigd. Bij al de oefeningen komt beurtwisseling aan bod, therapeut en kind wisselen elkaar af. In de 2de fase hebben de ‘geheime boodschappen’ een grote communicatieve waarde. Hierbij nemen het kind en de therapeut(e) om de beurt blind één van de acht kaartjes van het minimaal woordpaar en zeggen stilletjes dat ze de geheime boodschap van het kaartje gaan vertellen. Daarna benoemen ze de afbeelding. De andere moet op het kaartje van het minimaal woordpaar aanduiden wat hij hoorde. Veel suggesties worden gegeven om de therapie creatief en speels in te kleden (Howell, 1998).

Een volgende oplossing voor weinig voorbereidingstijd lijkt ons het opstellen en uitwerken van een mogelijke oefengang voor de verschillende fonologische vereenvoudigingsprocessen.

De uitwerking per proces bestaat naar onze mening uit het volgende:

- vier goed voorstelbare minimale woordparen zoeken
- hiervan afbeeldingen zoeken (eventueel onderaan het woordbeeld in drukletters zetten)
- van ieder kaartje een reeks gelamineerde kaartjes maken
- mogelijke begrippen zoeken die het contrasterende in het woordpaar weergeven
- van deze begrippen concrete materialen zoeken
- de begrippen voorstellen in referentiekaartjes.

Daar de uitwerking van oefengangen en van materialen veel werk vraagt, lijkt ons samenwerking tussen collega’s zeer belangrijk. Het zou ons allen helpen moesten we meer ervaringen en materialen uitwisselen.

GEBRUIK MAKEN VAN GOEDE THERAPIEPROGRAMMA’S

De laatste jaren kunnen we beroep doen op veel goed bruikbaar materiaal. In de 20 jaar dat we afgestudeerd zijn, zijn er heel wat waardevolle therapieprogramma’s ontwikkeld. Veel van hen zijn goed bruikbaar in therapie. Vroeger moesten we het stellen met de prentjes van de programma’s ‘Visuele en auditieve analyse’. Nadien maakten we vaak gebruik van ‘Logopedistenklapper’ waarin meestal voldoende kleine duidelijke prentjes per klank ter

Voor een goede beschrijving van de oefengang verwijzen we naar het artikel: 'Metaphon: een geheime boodschap' (Leijdekker, 2001). Hieronder geven we de structuur weer van een onderzoek en behandeling volgens de Metaphonbox.

Metaphononderzoek en -behandeling

- * Screening
- * Processpecifiek onderzoek
- * Behandeling van 1 proces
 - Na 3 à 4 beurten: evaluatie (met 5 X 4 woorden voorgesteld door kaartjes uit doos)
 - <50 % correct → verdere behandeling en opnieuw na 3 à 4 beurten: evaluatie (met dezelfde 5 X 4 woorden)
 - >50 % correct → stop met behandeling van dit proces
- * opnieuw screening en
- * processpecifiek onderzoek
- * behandeling volgend fonologisch proces

Behandeling

Fase 1: 'Interesse wekken voor klanken en klanksystemen. Het belang tonen van het behoud van het contrast tussen verschillende klanken.' (kind zegt nog niet zelf de woorden)

1. Begripsniveau: begrip leren kennen

Voorwerpen tonen, begrip en referentieplaatje eraan koppelen, sorteren bij het juiste referentieplaatje.

2. Klankniveau: begrip koppelen aan geluiden die **geen spraakklanken** zijn

Geluiden uit de omgeving bijvoorbeeld voorgesteld door een prentje, 'sorteren' en bij het juiste referentieplaatje leggen.

3. Foneemniveau:

Heel veel klanken door elkaar gebruiken.

1. therapeut maakt klanken, kind legt bijvoorbeeld een 'fiche' bij het juiste referentieplaatje.
2. om de beurt een **klank** maken, kind probeert dus ook. Als het niet gaat, niet forceren en gewoon verdergaan.
3. aan de hand van een referentieplaatje een klank uitlokken

4. Woordniveau: (alleen therapeut is spreker, kind is luisteraar)

Hier worden voor het eerst de minimale woordparen gebruikt.

Auditieve discriminatie:

Therapeut benoemt een prentje van een minimaal woordpaar. Kind wijst het juiste prentje van het woordpaar aan. Na enkele items bespreekt de therapeut de keuze hardop denkend: 'ik denk dat jij hoort dat ... Een '...geluidje' in het begin heeft...

Daarna worden geleidelijk de referentieplaatjes erbij betrokken. Kind sorteert de woorden naar de referentieplaatjes.

Fase 1 is afgelopen als het kind kan zeggen: "dit is 'zo een geluidje' bijvoorbeeld een voorgeluidje ...en dit niet..."

Fase 2:

1. Woordniveau: geheime boodschap

Een minimaal woordpaar ligt op tafel met de respectievelijke referentieplaatjes bij. Hiernaast een stapeltje van een 8-tal prentjes van dit paar, met de afbeelding naar beneden. Benoem een kaartje. Het kind wijst wat het heeft gehoord.

Kind benoemt ook en jij wijst aan wat je hebt gehoord...

2. Zinsniveau:

Verdere inoefening op zinsniveau, bijvoorbeeld 'Ik spring op...'

Tabel 3: Structuur Metaphononderzoek en -behandeling.

beschikking worden gesteld (Paulussen, 1980). De hierop volgende ‘Babbelpaatjes’ spraken ons persoonlijk minder aan. Deze gaven ook per klank verschillende prentjes. De bundel met minimale woordparen, uitgegeven door de Werkgroep Articulatie, voorzorg in de eerste behoefte aan minimale woordparen. Al snel bleek dat we per klank meer uitgetekende minimale woordparen nodig hadden (Werkgroep Articulatie, 1992).

Ondanks de vrij grote kostprijs voor Logo-Art, zijn we zeer enthousiast over de verschillende bundels ontworpen door deze logopedistengroep. In Logo-Art Basisprogramma (Baarda, 2001) worden per klank voldoende mooie, duidelijke prentjes voorzien. Logo-Art Verzamelplaten (Baarda, 2001) biedt de mogelijkheid om de klank te oefenen op zinsniveau, maar zeker ook wanneer op automatisatie dient te worden gewerkt. De meest recente bundel: Logo-Art Intensief (Baarda, 2005) wordt ook als goed bruikbaar bevonden.

De mondmotorische oefeningen van Logo-Art Mondmotoriek zijn zeer gevarieerd en speels. Ze kunnen prima om de beurt, per twee of in een kleine groep worden uitgevoerd (Baarda, 2003).

Aanvullend bij dit programma stelden we een ‘neuzenkoffertje’ samen met allerlei materialen om de ‘neusoefeningen’ te doen: onder andere flesjes en voorwerpen die fel ruiken, weg te blazen watjes en spiegeltjes.

Foto 1: Neuzenkoffertje

De Metaphonbox voorziet in 729 duidelijke en mooie zwart-wit afbeeldingen (Leijdekker, 2002). Deze staan alfabetisch op een CD-rom. Spijtig genoeg is het programma niet gebruiksvriendelijk zodat het wel wat werk vraagt om de prentjes die je nodig hebt bij elkaar te zetten. Zelf hebben wij met deze prenten per fonologisch proces een blad met vier minimale woordparen samengesteld en een

klapper waarin de prenten in alfabetische volgorde staan met steeds acht prenten op één blad.

Figuur 1: Backing finaal: bad/bak; bed/bek; net/nek; pad/pak Samengesteld met Metaphonmateriaal.

Het dyspraxieprogramma mogen we bij deze opsomming zeker niet vergeten. In 1993 vulde men met deze uitgave een groot gat in de markt (Werkgroep Verbale ontwikkelingsdyspraxie, 1993).

Programma's die niet specifiek voor articulatietraining zijn ontwikkeld, zijn natuurlijk ook goed bruikbaar. We denken op deze plaats voornamelijk aan het zeer waardevolle programma ‘Transparant’ (Werkgroep Trant, 1999). Dit leent zich voornamelijk voor verdere automatisatie op zinsniveau. Pictoprogramma's en BETA zijn ook bruikbaar (Beta, 2003).

Veel informatie en praktische tips rond spraaktherapie vinden we op de ‘CD-rom Articulatie’ die in Nederland werd samengesteld voor logopediestudenten en logopedisten (Dijkstra-Buitendijk, 2004). De evolutie op technologisch vlak zorgt er voor dat we efficiënter kunnen werken in de praktijk. Denken we zo aan de evolutie van het kopiëren van prentmateriaal voor eigen gebruik, het lamineren van materiaal tegenover het vroegere plastificeren en de inschakeling van de computer.

Het is een aanrader om van een bepaald programma de prentjes te lamineren, uit te knippen en alfabetisch te ordenen. Wij kozen in het revalidatiecentrum voor de afbeeldingen van de Metaphonbox. Deze kunnen dan nog steeds aangevuld worden met prentjes van andere programma's, uit tijdschriften en van het internet. Deze collectie waarvan we per

woord twee kaartjes hebben, biedt de mogelijkheid om kaartjes ter beschikking te hebben voor bijvoorbeeld articulatietherapie, auditieve training of voor een memory, lotto en ander multifunctioneel spel.

Foto 2: alfabetisch klassemment woordkaartjes

EEN BELANGRIJKE LINK MET STOTTEREN

We dienen er rekening mee te houden dat articulatietherapie (net als taaltraining) een uitlokkende factor van stotteren kan zijn bij kinderen die stotteren in aanleg hebben. Daar stotteren vaak erfelijk is, staan we dan ook volledig achter het voorstel dat van Wijngaarden doet om steeds in de anamnese van spraak-en taalstoornissen te vragen of het kind vroeger periodes van onvloeïendheid gekend heeft, zo ja, welke vorm en of stotteren in de familie voorkomt. Dit is in het belang van primaire preventie van stotteren in de logopedische praktijk (Wijngaarden, 2006). Men kan stellen dat er bij een speelse en aanmoedigende aanpak minder kans op uitlokking van stotteren bestaat. Spelenderwijs kan veel gebeuren binnen de logopedische therapie.

Daar stotteren duidelijk meer voorkomt bij kinderen met spraak-en taalproblemen is het echter te verwachten dat bij een aantal kinderen tijdens de logopedische therapie het stotteren tot uiting komt. Hier moeten we oog voor hebben en op dat moment het stotteren voorrang geven in de behandeling. De 'stotteraanpak' zal dan zeker spelenderwijs moeten verlopen, met zo weinig mogelijk druk op het spreken. Als je als logopedist(e) deze 'stotteraanpak' niet ziet zitten dan is doorverwijzing voor tips of therapie naar een stottertherapeut(e) zeker aangewezen.

Door onze grote interesse in stotteren en onze overtuiging dat we de enkele kinderen die stotterden die we in therapie kregen zo goed mogelijk moesten verder helpen, volgden we vrij veel stotterworkshops en studiedagen. Achteraf bekeken is dit een heel goede postgraduate bijscholing geweest die ons een goed kader gaf voor de behandeling van articulatiestoornissen. Rond articulatietherapie bestaan spijtig genoeg weinig postgraduate bijscholingen. Al lang vinden we dat deze therapie duidelijk wordt onderschat. Het lijkt ons erg belangrijk dat men zich ook voor articulatietherapie zoveel mogelijk bijschoolt om deze zo gespecialiseerd mogelijk te geven. Op deze manier zal het mogelijk zijn om in een zo kort mogelijke tijd de articulatieproblemen te behandelen. We vinden het een uitdaging, maar tevens een verantwoordelijkheid die we hebben om therapie zo efficiënt mogelijk te laten verlopen.

Als men erbij stilstaat dat de spraakontwikkeling van een kind maar tot een bepaalde leeftijd een gevoelige periode heeft (Goorhuis, 1994) en dat het op therapie komen een zeer grote belasting is voor het kind en de ouders, dan dienen we zeker onze verantwoordelijkheid op te nemen om therapie zo efficiënt mogelijk te geven.

Hiermee willen we dus niet zeggen dat er vaak zal worden gekozen voor een doorgedreven training. Het lijkt ons in de meeste settings belangrijk dat men oplet om zeker niet te hard te trainen. We dienen er rekening mee te houden dat het steeds erg confronterend is als een kind er in de therapie meer van bewust wordt dat de spraak afwijkt van het normale.

BIJZONDERE OEFENVORMEN INSCHAKELEN

Ondanks het speels werken en de positieve aanmoedigende sfeer zijn er toch nog kinderen die tijdens een articulatiesessie toeklappen of faalangstig reageren. We ervaren dat het dan helpt om met een handpop of popje als pion te werken. Meegaand in hun fantasie zullen deze figuren vertellen wat op het prentje staat, wat veel minder bedreigend en confronterend overkomt.

Voor de peuters en jongste kleuters die erg onverstaanbaar zijn door de vele fonologische vereenvou-

digingprocessen die ze nog gebruiken, kunnen we het programma van Hodson en Paden gebruiken. Zij stellen een auditief bombardement voor van woorden en een verhaaltje rond een fonologisch vereenvoudigingsproces dat voorkomt. Dit wordt een 14-tal dagen gegeven, gevolgd door 14 dagen aanbieden van een verhaaltje en woordenreeks rond een ander fonologisch proces, enz. Zeer veel creatieve ideeën voor motiverende spellen worden bij deze therapie gegeven (d'Haens, 2002). Door ons in deze methode in te werken, stooten we opnieuw op het werken met ingesproken bandjes en de cassette-recorder. Spijtig genoeg zijn er in deze tijd nog maar weinig kinderen die een cassetterecorder ter beschikking hebben. Een disc-man geeft hier mogelijkheden. Eventueel kan een cassetterecorder door de therapeut worden uitgeleend. Het lijkt ons zeer waardevol om audio-opnames en het auditieve kanaal opnieuw meer in te schakelen.

We hebben in het revalidatiecentrum het geluk om verschillende therapievormen te mogen uitwerken. Zo worden vrij veel groepstherapieën gegeven. Dit is een zeer goede werkvorm om kringgesprekken in een kleine groep te oefenen. Het oefenprogramma 'Tim en Flapoor' wat eigenlijk een programma is naar uitbreiding van de sociale vaardigheden voorziet o.a. in training van communicatievoorwaarden zoals oogcontact, om de beurt praten,... (Gubbels, 2000). In muziektherapie heb je de mogelijkheid om via het medium muziek beurt nemen enz. te oefenen.

COMMUNICATIEF WERKEN EN VERSTAANBAARHEID ALS DOELSTELLING

Daar veel van onze patiënten het op communicatief vlak moeilijker hebben dan de doorsnee kinderen, lijkt het ons belangrijk om zoveel mogelijk te waken over het communicatieve aspect binnen de therapie. Het basisprincipe voor een goede communicatie: 'om de beurt' lijkt ons bijvoorbeeld gemakkelijk en belangrijk te combineren met doelstellingen naar articulatie. Als men met prentjes werkt, blijft het een aandachtspunt om het kind het prentje 'blind' te laten nemen. Het vertellen over het prentje zonder dat de andere het gezien heeft, heeft een communicatieve waarde waardoor het vertellen ook veel meer zin krijgt. Dit vinden we ook terug in de richtlijnen over

taalbehandeling met het accent op pragmatiek. Afhankelijk van de setting waarin men werkt, heeft men andere doelstellingen voor therapie. In buitengewoon onderwijs en revalidatiecentra is meestal de voornaamste doelstelling het bereiken van (een betere) verstaanbaarheid.

Natuurlijk moet de therapie afgestemd worden op ieder kind. Bij kinderen die te veel afgeleid zijn door de materialen en spellen moeten we het veel 'soberder' aanpakken. Steeds geldt dat therapie leuk moet zijn, zowel voor het kind als voor de therapeut(e). Het blijft een belangrijke uitdaging om ouders zo goed mogelijk te betrekken bij de therapie, liefst door hen de gehele of gedeeltelijke therapie te laten meevolgen. Als dit echt niet mogelijk is, lijkt het ons zeer belangrijk om hen goed op de hoogte te houden over de therapie en hen zo mogelijk mee in te schakelen om thuis op dezelfde manier spelenderwijs te oefenen.

OVERZICHT VAN DE MULTIFUNCTIONELE SPELLEN

Hier volgt een overzicht van spellen en materialen waarbij kaartjes met een foto, tekening of woord kunnen worden gebruikt.

Ze worden door ons ingedeeld in:

- Klassieke spellen
- Ganzenbord- en dobbelsteenspellen
- Verstop- en uittoverspellen

Klassieke spellen

Deze spellen blijven een groot succes hebben.

Foto 3: klassieke spellen: lotto

- Lotto, bijvoorbeeld van Dick Bruna; 'Dierenlotto', ... of zelf te maken rond een thema, rond te leren zaken

- Domino, bijvoorbeeld van Dick Bruna; 'Tegenstellingen', ... of zelf te maken
 - Memory van de verschillende thema's, bijvoorbeeld 'Junior memory' van Ravensburger, 'Samson idemdito' van TV 1 (zinsniveau), 'Dikkie Dik zoek!' van Jumbo, ...
- Tip: prentjes op dun papier dat doorschijnt, kan je steken in herbruikbare transparante beschermhoesjes met één gekleurde kant aan, bedoeld om 'verzamelkaarten', bijvoorbeeld Yu-gi-oh-kaarten, in te steken of kopieer je prentjes op iets dikker papier dat niet doorschijnt.
- Visspel

Foto 4: visspel

Bijvoorbeeld aquarium van Jumbo of 'Houten vishengelspel' van Toi-Toys met minimum twee vislijnen met haken of magneten om om de beurt iets te nemen.

In papieren kaartje een nietje doen en met een magneet opvissen.

Kaart opvissen met elastiekje dat je er rond doet, waardoor dit kaartje een beetje bol staat.

Aan washandjes in de vorm van een vis een metalen ringetje naaien om op te vissen, in het washandje een kaartje steken.

Variatie hierop: met een haak van Kapitein Haak om de beurt iets nemen of elkaar opdracht geven wat men moet nemen.

- Schijf met prentjes en pijl die draait, duidt een prentje aan: gewoon ronddraaien bijvoorbeeld draaischijf van Pim Pam Pet, of blazen tegen een windmolentje.
- Andere (gezelschaps)spellen.
- Motorische spellen waar je prentjes kan bij leggen: ringen werpen, golfspel, bowlingspel, ...

Ganzenbord-en dobbelsteenspellen

'Ganzenbordspellen' worden met een bord in zijn geheel gespeeld of met losse delen waarmee een

parcours wordt gemaakt. Bij deze spellen trachten we andere manieren te vinden om het aantal stappen voorwaarts aan te geven dan met een dobbelsteen.

Foto 5: ganzenbordspellen

Ganzenbordsuggesties:

- Leg de kaartjes gewoon in een ronde en een kaart waar 'start' opstaat vooraan: ofwel het kaartje waar je opstaat benoemen en dan wegneemen ofwel de kaartjes laten liggen en er bovenop staan.
- Leg 'favoriete', 'mode' of andere leuke kaarten in het rond en leg hier de oefenkaartjes onder, bijvoorbeeld kaarten met delen van een slang uit 'Regenboogslang' van Amigo (2002).
- Speel op een 'vast' ganzenbord waar je de kaartjes bovenop legt.
- Maak zelf een ganzenbord, eventueel naar het idee van een bestaand spel of uit een boekje, gebruik bijvoorbeeld de prenten uit een Plopsakrant.
- Zes paddestoelen liggen in het rond, op iedere hoed staat een ander aantal stippen van 1 tot 6. Vervolgens gooit men met de dobbelsteen en neemt het kaartje onder de juiste hoed (of aangepast van 1 tot 3).
- Gebruik een groeimeter of fotolijst met een 10-tal transparante pochetten.
- Gebruik bladen met transparante pochetten, die eigenlijk dienen om dingen in te verzamelen. Steek de kaartjes in de buitenste ronde.
- De ganzenborden uit het 'dyspraxieprogramma' (al dan niet vergroot) zijn goed bruikbaar, net als die van 'Transparant' en 'Logo-Art Mondmotoriek'.
- Onder de kunstwerkjes, gemaakt van strijkparels een kaartje leggen en op de dobbelsteen de figuren van de strijkparelstukjes weergeven, b.v. met een foto.
- Met 'voetsteuntjes', die je kan kopen in een 'knutselwinkel', kan je je kaartjes rechtop zetten

om een parcours te vormen of om omver te blazen.

- Gezelschapsspel: ‘Winnie the Pooh: Honingwedstrijd’ met het voordeel van een aanpasbaar circuit. Hier prentjes opleggen of (half) ondersteken.

Suggesties voor pionnen

- Verzamel veel en leuke dobbelstenen en pionnen, o.a. van Quick, Mc Donalds en chocoladesurprises.
- Kikkers die springen van blad tot blad van de waterlelie.
- Spinnen kruipen van web tot web met op het eind een groot web. In ieder web zit een kaartje.
- Vlinders vliegen van bloem tot bloem.
- Vliegtuigjes vliegen naar een kaartje.
- Kabouter Plop en zijn vrienden gaan van paddestoel naar paddestoel.
- Rugzakjes aan je ‘pionnen’ (b.v. knuffels van de Plopkabouters) aandoen en er steeds het ‘verdiende prentje’ insteken.
- Een auto die een parcours aflegt en steeds een kaartje mag ‘inladen’.
- Boten van drie verschillende kleuren mogen over de golven worden gezet als de dobbelsteen hun kleur aanduidt. Tussen de golven liggen oefenkaartjes. De golven kunnen ook per aantal gelegd worden van 1 tot 6 bij elkaar met eronder oefenkaartjes. De dobbelsteen duidt aan waar je een kaartje mag nemen.
- Vissen leggen een parcours af over de golven die in het rond liggen met kaartjes tussen.
- Zwart of wit schaap eet een ‘klaverblad’ op, waaronder of -op kaartjes liggen, naar het idee van Haba Mini-Spiel: ‘Koning de schaapherders’.
- Twee hazen leggen een parcours af van wortels, onder of op de wortel ligt een kaartje. Om te weten hoeveel plaatsen men vooruit mag (1, 2 of 3) verdeel je achter je rug 3 kleine wortels over je 2 handen, de medespeler wijst een hand aan. Het aantal dat in die hand zit mag de medespeler vooruit en jij het andere aantal. Naar het Mini-Spiel: ‘Hazenedloop’ van Haba. Naar dit idee kan je ook andere kleine dingen achter de rug laten verdelen over de twee handen: knikkers, stenen, schelpen.
- Kaartjes die je van een blinde stapel neemt, geven aan hoeveel stappen je vooruit mag of achteruit moet.

De ‘dobbelsteenspellen’ sluiten aan bij de ‘ganzenbordspellen’, maar bij deze spellen wordt steeds een dobbelsteen gebruikt.

Foto 6: dobbelsteenspellen

- Dobbelstenen met kleuren of bolletjes al dan niet aangevuld met een ander of meerdere symbolen b.v. zwarte ster = zelf kiezen, hond of poes, ...
- De ‘varia dobbelsteen’ van Baert: in de transparante pochettes kan je wisselende kaarten steken.
- Je kan zelf dobbelstenen maken of bestaande dobbelstenen beplakken.
- Doosje (balk) waarbij je op de twee grootste zijden een symbool of kleur kleeft.
- Kleurendobbelsteenspellen met 6, 5, 4, 3 of 2 verschillende kleuren.
- Gekleurde deksels en dobbelsteen met dezelfde kleuren, eventueel gekoppeld aan bestaand spel: ‘Kleurentorentjes’ van Jumbo (1989): je kan een gekleurde parel verdienen.
- 3 verschillend gekleurde washandjes met kaartjes in en een dobbelsteen met die kleuren.
- Vormen om zandkaartjes te maken in 3 verschillende kleuren met eronder kaartjes. Door middel van een bijhorende dobbelsteen met dezelfde 3 kleuren kan aangegeven worden onder welke vorm men een kaartje mag nemen.
- Gezelschapsspel: ‘Geisslein, versteck dich!’ (Geitje, verstop je) van Haba (2003): 6 of 3 verschillend gekleurde dekseltjes waar een meubel van een kamer opstaat, kleurendobbelsteen, geitjes en wolf. Spel kan aangepast worden door kaartjes onder de deksels te leggen, bijvoorbeeld goed bruikbaar voor inoefening op zinsniveau: ‘...ligt in de ...kamer.’
- Dobbelstenen met bolletjes (getalbeeld): ook dobbelstenen met minder dan 6 (1/2, 1/2/3)
- Tip: kinderen gooien de dobbelsteen vaak ‘ver’ weg. Dit kan je oplossen door hen in een open

doosje te laten gooien of te schudden met een klein gesloten doorschijnend doosje waar de dobbelsteen in zit. Hier kan je ‘verpakkingsmateriaal’ van andere zaken voor gebruiken. Zulke doosjes zijn ook in de handel te koop.

Verstop-en uittoverspellen

Bij de ‘verstopspellen’ zitten de kaartjes ergens onder of achter verstoppt.

Om de beurt, zonder dat de ander het ziet, kijken wat er op het kaartje staat en dit vertellen.

Foto 7: verstopspellen

Verstoppen onder:

- mooie gekleurde dekseltjes:
 - met iets opgekleefd, bijvoorbeeld de kamers van het huis.
 - met iets seizoensgebonden op (kuikentje) of iets van de interesse op (turtle)
- gekleurde dekseltjes (gecombineerd met kleurendobbelsteen)
- carnavalshoedjes -(kurken)onderzetters
- bekertjes
- verschillende figuren met een magneet opgehangen op een wit bord waar een kaartje achter zit. Op het witte bord kan iets toepasselijks getekend worden:
 - kerstballen in een kerstboom
 - appels (uit een brik appelsap gesneden) in een appelboom
 - gouden medailles of geldstukken
- Gezelschapsspel: ‘Rupsje Smulgraag’ van Ravensburger (1997), met kaartjes van groenten en fruit waar oefenkaartjes kunnen onder gelegd worden.

De ‘uittoverspellen’ liggen in het verlengde van de ‘verstopspellen’. Om de beurt ergens een kaartje uitnemen en erover vertellen.

Foto 8: uittoverspellen

Toveren uit ...

- Een toverhoed
- Een aangespoelde fles waarvan de bodem uit is, bijvoorbeeld plastic transparante fles van snoepjes.
- Een paasklok
- Kartonnen paaseieren
- Leuke tasjes en zakjes, bijvoorbeeld verjaardagszakjes.
- Leuke kistjes en dozen, bijvoorbeeld ronde doosjes die in elkaar passen of kruidenpotjes met een magneet die als kerstballen op het witte bord kunnen kleven (IKEA).
- Uit ‘Grabbelhuis van Samson en Gert’ kaartjes ‘grabbelen’, idem uit ‘Woordschat’ van Ravensburger.

BESLUIT

We moeten oplossingen zoeken voor het probleem van de beperkte tijd die we allen in de praktijk hebben om de articulatietherapie degelijk voor te bereiden.

De voorgestelde verzamelingen van multifunctionele spellen, prenten, oefeningen en materiaal zijn een oplossing om de nodige voorbereidingstijd te verminderen. Toch pleiten we er nog voor om hiernaast nog wat tijd te maken om enerzijds de therapie en het materiaal aan iedere patiënt(e) en de ouders aan te passen en anderzijds de therapievoorstellen op te stellen en bij te sturen. Enkel dan kan een zo efficiënt mogelijke en motiverende articulatietherapie worden gegeven.

Met deze bijdrage willen we al de therapeuten oproepen om beter samen te werken, meer ervaringen uit te wisselen en materialen door te geven aan collega's zowel binnen dezelfde dienst als er buiten.

REFERENTIES

- Baarda, D., N. de Boer-Jongsma en W.Haasjes-Jongsma (2001). Logo-Art Articulatietoets. Ternat: Baert N.V.
- Baarda, D., N. de Boer-Jongsma en W.Haasjes-Jongsma (2001). Logo-Art Basisprogramma. Ternat: Baert N.V.
- Baarda, D., N. de Boer-Jongsma en W.Haasjes-Jongsma (2001). Logo-Art Verzamelplaten. Ternat: Baert N.V.
- Baarda, D., N. de Boer-Jongsma en W.Haasjes-Jongsma (2003). Logo-Art Mondmotoriek. Ternat: Baert N.V.
- Baarda, D., N. de Boer-Jongsma en W.Haasjes-Jongsma (2005). Logo-Art Intensief. Ternat: Baert N.V.
- Beta (2003). Betasoftware. Herent
- d'Haens K. en M. Schrauwen (2002). Hodson & Paden: Uitleg en materiaal bij de fonologische methode voor zeer onverstaanbare kinderen vanaf 2 jaar. Den Haag
- Dijkstra-Buitendijk, W.A.M. en L. van den Engel-Hoek (2004). Articulatie: articulatiestoornissen, fonologische stoornissen en logopedische therapie. CD-rom Articulatie
- Elen R. Proef Fonologische Bewustzijn (PFB) en Antwerps Fonologisch Processen Onderzoek (AFPO): twee nieuwe onderzoeksinstrumenten, Logopedie jaargang 19, nr 2, maart-april 2006; p 27 -p 43. Herentals: VVL
- Elen, R. (2005). Antwerps Fonologische Processenonderzoek (AFPO). Onderzoek van fonologische processen bij Vlaamstalige kinderen (3;0-8;0). Logopedie 18, 5, (pp. 26-38). Herentals, VVL
- Elen, R. (2005). Antwerps Fonologische Processen Onderzoek (AFPO). Herentals: VVL
- Goorhuis, S. M. en A.M. Schaerlaekens (1994). Handboek taalontwikkeling, taalpathologie en taaltherapie bij Nederlandssprekende kinderen. Utrecht: De tijdstroom
- Gubbels, H. (2000). Tim en Flapoor: Een sociale vaardigheidstraining voor kinderen van 6 tot 10 jaar. Amsterdam: Harcourt
- Howell, J. en E. Dean (1998). Fonologische stoornissen: behandeling van kinderen volgens de Metaphontherapie. Lisse: Swets & Zeitlinger
- Leijdekker-Brinkman, W. (2001). Metaphon: een geheime boodschap. Logopedie jaargang 14, nr. 1, februari 2001; p 17 - p 23. Herentals: VVL
- Leijdekker-Brinkman, W. (2002). De Metaphon Box. Lisse: Swets & Zeitlinger
- Leijdekker-Brinkman, W. (2005). Metaphon, een therapie voor de behandeling van fonologische stoornissen. Workshop SIG 10 november en 15 december 2005
- Paulussen-van Vugt, B. (1980). Logopedistenklapper. Arnhem: BLC
- Speech Vision vzw. (2000). Articulatie-Onderzoek. Roeselare
- Stes, R. en R. Elen (1992). ASIA-5. Herentals: VVL
- Werkgroep Articulatie (1992). Minimale Woordparen. Gent
- Werkgroep Trant (1999). Transparant Basis: Een helder oefenprogramma voor taalontwikkeling. Ternat: Baert N.V.
- Werkgroep Verbale ontwikkelingsdyspraxie (1993). Dyspraxieprogramma, Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.
- Wijngaarden van L. (2006). Stotterpreventie bij kinderen met spraak-en taalproblemen. Studiedag SIG 1 maart 2006

CORRESPONDENTIEADRES

A. Braeckmansstraat 34, 2840 Rumst,
ingridherreman@skynet.be